

Suriye İç Savaşı'nın Fay Hattı Savaşlarına Göre Analizi

Hasan FİDAN¹

¹ Dr, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, hasanfidandr81@gmail.com, ORCID: 0009-0006 8113-8643

Öz: Bu çalışma, Suriye İç Savaşı'nın başlangıcını, bölgesel ve uluslararası aktörlerin katılımını ve iç savaşın nasıl sonuçlanabileceğini açıklamayı amaçlamaktadır. Özetle kapsamlı bir Suriye İç Savaşı analizi sunmaktadır. Çalışmada süreç analizi metodu kullanılarak, olaylar arasındaki bağlantılar açıklanmış ve böylece olgusal durumun nedenleri ortaya koyulmuştur. Çalışma ikincil kaynaklara dayalıdır; sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler alanına ait kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, Huntington tarafından kavramsallaştırılan Fay Hattı Savaşları ve inşacı teori açıdan değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel iddiası; Suriye İç Savaşı'nın ortaya çıkmasında ve uzun sürmesinde en belirleyici faktörün, toplumsal kimlik farklılıklarından kaynaklanan çatışmaların savaşa dönüşmesidir. Bu bağlamda, çalışma Suriye İç Savaşı'nın meydana gelmesini, bir azınlık iktidarı olan Esed rejimine karşı Sünni çoğunluğun rejim değişikliği talebine dayandırmaktadır. Esed rejiminin iktidarını dayandırdığı temel toplumsal kesim azınlıklardır ve rejim, bir azınlık koalisyonu niteliğine sahiptir. Çalışma, Huntington'ın Uygarlıklar Çatışması Teorisinin "Fay Hattı Savaşları", "Akraba Devlet Sendromu" kavramları ile inşacılık kuramının kavramları açısından Suriye İç Savaşı'nı analiz etmektedir. Huntington'un Akraba Devlet Sendromu ve Fay Hattı Savaşları kavramları, ABD ve Rusya'nın savaşa dahil olmasını açıklamakta ise yetersiz kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Fay Hattı Savaşları, Akraba Devlet Sendromu

Jel Kodları: H56, N45

Analysis of the Syrian Civil War According to Fault Line Wars

Abstract: This study aims to explain the onset of the Syrian Civil War, the involvement of regional and international actors, and how the civil war might conclude. In summary, it presents a comprehensive analysis of the Syrian Civil War. The study employs the method of process analysis to elucidate the connections between events, thereby uncovering the causes of the factual situation. It is based on secondary sources, drawing on materials from the fields of sociology, history, and international relations. The findings of the study are evaluated through the lens of Huntington's conceptualization of "Fault Line Wars" and the constructivist theory. The primary argument of the study is that the most decisive factor in the emergence and prolonged duration of the Syrian Civil War is the transformation of conflicts arising from social identity differences into a full-scale war. In this context, the study attributes the outbreak of the Syrian Civil War to the demand for regime change by the Sunni majority against the Assad regime, which represents a minority rule. The Assad regime's power base is predominantly derived from minority groups, and the regime exhibits the characteristics of a minority coalition.

Keywords: Syrian Civil War, Fault Line Wars, Kin-Country Syndrome

Jel Codes: H56, N45

Atıf: Fidan, H. (2025). Suriye İç Savaşı'nın Fay Hattı Savaşlarına Göre Analizi, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 256-272.

<https://doi.org/10.30586/pek.1572321>

Geliş Tarihi: 23.10.2024

Kabul Tarihi: 26.01.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Kimlik politikaları Orta Doğu araştırmalarında sıklıkla bir açıklama öznesi olarak kullanılmaktadır.¹ Kimlik siyaseti, Orta Doğu'daki siyasi ve sosyal sorunların açıklanmasında sosyal bilimciler tarafından çoğunlukla kullanılmaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaş, bu bağlam üzerinden değerlendirilebilecek unsurları yoğun bir şekilde içermektedir (Phillips ve Valbjørn, 2018, s. 418).

Suriye İç Savaşı, uzun sürmesi, önemli bir stratejik konuma sahip bir ülkede gerçekleşmesi ve en önemlisi de bölgesel ve uluslararası düzeyde, birçok siyasi ve silahlı aktörün katılımına sebep olması nedeniyle uluslararası önemlidir. Suriye İç Savaşı, ortaya çıkardığı sonuçlar sebebiyle bölgesel ve küresel ölçekte dünya siyasetini etkilemiştir. Bu nedenle çevre ülkeler ve küresel güçlerin müdahalesine maruz kalmıştır.

Suriye İç Savaşı'nın başlaması, gelişmesi ve uzun süredir devam etmesi farklı teori ve bakış açıları üzerinden değerlendirilmiştir.² Fakat bunlar içerisinde en yaygın açıklama perspektifi, toplumsal kimliklerin çatışmasına dayalı olmaktadır. Suriye İç Savaşı, Suriye içi yerel siyasi ve askeri aktörlerin mezhepsel, dinsel ve etnik farklılıklardan kaynaklanan nedenlerle çatışmasından dolayı ortaya çıkmıştır. Fakat savaşın etki alanı yerel aktörlerle etnik, mezhepsel ve stratejik bağlara sahip olan dış siyasi ve askeri aktörlerin katılımıyla genişlemiştir.

Suriye'nin homojen olmayan toplumsal yapıdan kaynaklanan iç çatışma tarihi, 1970'te Hafız Esed'in askeri darbe ile iktidarı ele geçirmesi sonrası yeni bir aşamaya geçmiştir. Esed rejiminin ortaya çıkması, Nusayri azınlığın iktidarı ele geçirmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, Sünni çoğunlukla azınlıklar arasında rekabet ve iç çatışmayı arttırmış ve hızlandırmıştır. Azınlık konumunda olan toplumsal grupların iktidar üzerindeki baskın konumu, çoğunluğa sahip toplumsal gruplarla iktidar mücadelesine neden olmuştur. Gerilim ve çatışmaya dayalı bu tarihsel süreç, 2011 yılında Arap İsyanları'nın etkisiyle iç savaşa dönüşmüştür. Suriye tarihinin son yüz elli yıllık dönemine yayılmış olan toplumsal kimlikler arası çatışmalar, Esed rejimi iktidarı süresince çoğunlukla bastırılmış bir halde beklemiş, dönem dönem sıcak çatışmalara (1982 Hama Olayı) dönüşmüştür. Bastırılmış şekilde patlaması beklenen bu olgu, 2011'de sıcak savaş olarak vuku bulmuştur.

Bu çalışma, yukarıdaki paragrafta verilen iktidar ve kimlik merkezli çatışmaların, Samuel P. Huntington tarafından oluşturulan Fay Hattı Savaşları kavramı ve inşacılık kuramı açısından değerlendirilmesine dayanmaktadır. Huntington, büyük ölçüde Bosna Savaşı (1991-1995)'ni inceleyerek oluşturduğu Fay Hattı Savaşları kavramı ve analizi Suriye İç Savaşı'nı açıklayabilecek kavramsal çerçeve sunmaktadır. Çalışma ayrıca inşacılık kuramından faydalanmıştır.

Çalışmanın literatüre yapacağı en önemli katkı, Suriye İç Savaşı'nın Fay Hattı Savaşları perspektifinden analiz edilmesi ve bu kavram setleri üzerinden savaşın sonlanması için bakış açısı sunmasıdır. Bu çalışma vasıtası ile Huntington'un Fay Hattı Savaşları ile ilgili sunduğu temel argümanlar test edilmiş olacaktır. Çalışma, iç savaşın kapsamlı analizine dayanmaktadır; savaşın başlaması, toplumsal kimlikler arasındaki çatışma, savaşın gelişimi, savaşa katılan "Akraba/Soydaş Devletlerin" savaşa katılma nedenleri, süper güçlerin savaşa katılması ve son olarak da savaşın sona ermesi için gerekli olan temel unsurlar açıklanması ile sonuçlanmaktadır.

¹ Watkins, J. (2018). Beyond sectarianism? Transnational identity politics & conflict in the modern Middle East: pasts, presents, futures. *Conflict Research Management*, Stetter, S., & Stetter, S. (2008). Identities and Conflicts: the 'Deep Perturbation' of Middle East Politics. *World Society and the Middle East: Reconstructions in Regional Politics*, 141-170., Entelis, J. P. (1979). Ethnic Conflict & the Problem of Political Identity in the Middle East. *Polity*, 11(3), 400-410. Bu çalışmalar Orta Doğu ülkelerini ve bölgedeki çatışmaları toplumsal kimlikler üzerinden değerlendirmektedir.

² Panayiotides, N. (2020). The Great Syrian Civil War: A Realist Approach to the Syrian Conflict. *IUP Journal of International Relations*, 14(1), Phillips, C. (2022). The international system and the Syrian civil war. *International Relations*, 36(3), 358-381. Bu iki makale realist teori açısından Suriye İç Savaşı'nı değerlendirmektedir. Unit, S. S., & Aston-Ward, A. (2017). Assad Regime Resilience During the Syrian Civil War An Historical Perspective. Bu makale Esed rejiminin dayanıklılığının nedenlerini tarihsel süreç üzerinden açıklamaktadır. Phillips C. (2015) Sectarianism and conflict in Syria, *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376, Doi:10.1080/01436597.2015.1015788. Bu makale konstrüktivist teori açısından, Suriye İç Savaşı'nı mezhepler, dinler ve ırklar açısından değerlendirmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde çalışmanın teorik perspektifi açıklanmaktadır. İkinci bölümde Suriye İç Savaşı'nın başlamasında çatışan toplumsal kimlikler, tarihsel ve yakın tarihteki ilişkileri açısından değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, ikincil güçler olarak tanımlanan Akraba/Soydaş devletlerin savaşa katılımı ve ABD ile Rusya'nın savaşa müdahil olması değerlendirilmektedir. Son bölümde savaşın sona ermesi için gerekli olan öncelikler açıklanmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

Huntington'un teorisi akademik dünyadan ağır eleştiriler almasına rağmen ana akım siyasi teoriler arasına dahil olmuştur (Bieber, 2008, s. 1). Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra, çatışma ve savaş modelinin ne olacağı sorusuna en açık ve somut cevap Huntington'dan gelmiştir. Huntington'un Medeniyetler Çatışması teorisinin özü, savaş ve çatışmaların medeniyetler arasında gerçekleşeceğini iddiasıdır. Huntington'ın teorisi, neorealist ve inşacı (konstrüktivist) bir bakış açısının sonucudur denilebilir³ (Huntington, 1995, s.40). Huntington, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde en önemli aktörün medeniyetler olacağını, güvenlik ve tehdit ortamını, kimlik algısını medeniyetlerin belirleyeceğini, medeniyetlerin çatışmaların öznesi olacağını; çatışmaların yan unsurunun ise dinler ve kültürler olacağını ileri sürmüştür (Emeklier, 2015, ss. 434-454).

Huntington Soğuk Savaş sonrası, dünyanın yeni savaşlarının medeniyetler arası Fay Hattı Savaşları olacağını ileri sürmüştür (Emeklier, 2015, s.436). Fay Hattı Savaşları ikiye ayrılmaktadır: i) Savaş, farklı medeniyet havzaları arasında, birbirine rakip devletle arasında gerçekleşirse Devletlerarası Fay Hattı Savaşı, ii) Devlet içinde, farklı medeniyet algılarına sahip gruplar arasında gerçekleşirse veya bir devletin yıkılması durumunda, eski devletin kalıntıları üzerinde yeni bir devlet kurmak isteyen gruplar arasında yaşanan çatışmalar, Devlet-içi Fay Hattı Savaşı olarak tespit edilmiştir. Huntington, Devletlerarası Fay Hattı Savaşı'na Ermenistan, Azerbaycan arasında vuku bulan Karabağ Savaşı'nı, Devlet-içi Fay Hattı Savaşı'na ise Bosna Savaşı'nı örnek göstermiştir. Buna göre, devlet içinde veya medeniyetler arasında Fay Hattı Savaşları, farklı medeniyetlere ait devlet veya grupların birbirlerinin topraklarında hakimiyet kurmak amacıyla medeniyetler arasında çatışma hattı boyunca birbirleriyle savaş ve rekabet halinde oldukları, dini kimliğin belirleyici olduğu savaşlardır (Emeklier, 2015, ss. 436-438).

Huntington medeniyet kavramını hayat tarzı bağlamında değerlendirmektedir. Huntington'a göre medeniyetleri şekillendiren, oluşturan ana kaynak dinlerdir. Bu bağlamda Huntington şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Çok büyük ölçüde, insanlık tarihindeki büyük medeniyetler dünyanın büyük dinleriyle yakından özdeşleştirilmiştir ve etnik köken ve dili paylaştan ancak dinleri farklı olan insanlar birbirlerini katledebilirler, tıpkı Lübnan'da, eski Yugoslavya'da ve Alt Kıta'da olduğu gibi." (Bieber, 2008, s.1). Huntington'un deyimiyle "Fay hattı savaşlarının sıklığı, yoğunluğu ve şiddeti farklı tanrılara inançlarla büyük ölçüde artmaktadır." (Huntington, 1996, s. 254).

Fay hattı savaşları kültür, kimlik, inanç ve yaşam tarzı farklılığından kaynaklanan gruplaşmalar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Fakat savaş sürecinin ana kaynağı yalnızca güncel kültür farklılıkları değildir. Bu savaşların ortaya çıkmasında olumsuz tarihsel tecrübeler önemli oranda etkilidir. Farklı medeniyet grupları arasında geçmişte vuku bulmuş ve her iki tarafta da korku ve güvensizlikler üretmiş olan geçmiş, şimdiye ait toplumsal belleğin canlılığıyla birlikte savaşlara neden olmaktadır (Huntington, 1996, s.257). İnşacı kuramın belirttiği gibi, "güven bir gecede oluşmaz"; tarihsel miras, bilişsel algıların oluşmasını sağlar. Tarihten gelen tecrübeler, olumlu algı ve ilişkilerin kurulmasını sağlayabileceği gibi, olumsuz siyasi ya da toplumsal ilişkilerin kaynağı olabilir. Örneğin, ABD ile Kanada arasındaki ilişkiler olumlu tarihsel tecrübeden

³ Huntington, medeniyetler arası çatışmayı, uluslararası sistemin anarşik doğasına dayandırması ve medeniyetler arasındaki fiziki güç farkının medeniyetler arası ilişkilere etkilerini temel alması sebebiyle neorealist bir bakış açısına sahiptir. Fakat teorisini yalnızca güç ve anarşi üzerinden açıklamamıştır, medeniyetler arasındaki kimlik, kültür ve din farkının medeniyetler arası çatışmaların temel dinamiği olduğu iddiasını ileri sürmesi, onu, inşacı kurama yaklaştırmaktadır. Huntington, medeniyetler arasındaki çatışmanın hem güç mücadelesi (neorealist) hem de kimlik farklılıklarından (konstrüktivist) kaynaklandığını ileri sürmektedir.

beslenirken, Suriye toplumu içindeki çatışma olumsuz tarihsel mirastan kaynaklanmaktadır (Adler & Barnet, 1998, s.414)

Fay hattı savaşları bir toplumsal kimlik savaşıdır. Kimliğe dayalı savaşlar, ideolojik ya da stratejik güdülerle gerçekleştirilen savaşlardan farklıdır. Çünkü grup kimliğine dayalı olması sebebiyle sönümlenmesi, karşı grupların gücünün tükenmesine ya da yok edilmesine bağlıdır. Savaş halinde olan taraflar zihinlerinde karşı tarafı düşman olarak görmektedir. Bu nedenle rakip olan tarafın yok edilmesini meşru olarak görmektedir. Biz ve onlar şeklindeki gruplaşma, güvensizlik ve nefret duygusu, savaşları ortaya çıkarır. Bu durumun yarattığı güvenlik ikilemi, bir nefret dinamiğinin oluşmasına neden olmaktadır (Huntington, 1996, s.266). Wendt'in "kimliklerin etkileşim yoluyla inşa edildiği" argümanı ile saldırgan davranışlara maruz kalan tarafın, kendini güvensiz hissetmesinin düşman-dost algısını belirlediğini ileri sürmesi, kimliklerin oluşumunda karşılıklı inşa sürecinin önemini ortaya koymaktadır. Özetle, Wendt'in ifadesi ile "aktörlerin kimlikleri ve çıkarları, birbirlerine karşı davranışları üzerinden şekillenir." (Wendt, 1992, s.408).

Fay Hattı Savaşları uzun sürmektedir, devletler arası savaşlardan ortalama altı kat daha fazla zaman alır çünkü toplumsal kimliğe dayalı olmaları sebebiyle müzakerelerle ve uzlaşi ile çözümleri zordur. Barış ya da ateşkes anlaşmaları sağlasa bile, bu durumu bozacak çeşitli radikal gruplar yüksek ihtimalle ortaya çıkmaktadır. Fay Hattı Savaşları yoğun ya da hafif düzeyde, inişli çıkışlı bir grafiğe sahiptir. Cemaat kimliği ve nefret dinamiği sebebiyle soykırım haricinde nadiren son bulmaktadır (Huntington, 1996, s.253).

Fay Hattı Savaşları, diğer savaşlardan potansiyel olarak daha tehlikelidir, çünkü her iki rakibin "akraba halk ve devletlerini" savaşın içine çeker. Ortaya çıkan bu çok aktörlü savaş ortamını Huntington "soydaş ülke sendromu" kavramı ile açıklamaktadır (Bieber, 2008, s.2). Diğer devletler ve gruplar kendi "akraba ülkelerini" desteklemek için savaşa resmi ya da gayri resmi yollardan dahil olurlar (Bieber, 2008, s.4). "Soydaş ülke sendromu" kavramı yirminci yüzyıl Fay Hattı Savaşlarının merkezi bir özelliğidir. Huntington, Akraba ülkelerin Fay Hattı Savaşlarına katılımını şu şekilde formüle etmektedir: "A1 Grubu B1 Grubu ile savaşıyor ve her biri savaşın kapsamını artırıp, kendi medeniyetlerinin soydaş gruplarından (A2, A3, A4 ve B2, B3 ve B4) destek sağlamaya çalışıyor ve bu gruplar da savaşan soydaşlarıyla özdeşleşiyor." (Huntington, 1996, s. 254). Soydaş ülkelerin savaşa katılımı savaşın şiddetini arttırsa da savaşın kontrol altına alınması 'akraba devletlerin' diplomatik görüşmeleri sonucunda gerçekleşebilir (Huntington, 1996, s. 272).

Huntington'a göre Eski Yugoslavya 1990'ların başında en karmaşık, en eksiksiz Fay Hattı Savaşlarının yaşandığı yerdir (Huntington, 1996, s. 281). Fay Hattı Savaş kavramının çıkış noktası Bosna Savaşı (1991-1995)'dir. Bu savaşın yapısı, iç aktörleri ve savaşa dışardan katılan ülkelerin kimliği Fay Hattı Savaş kavramına dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bosna Savaşı'nın birincil aktörleri ve onlara destek veren ikincil ülkeler kavrama ilham kaynağı olmuştur. Huntington'a göre, Bosna'daki savaş bir medeniyetler savaşıdır: Üç birincil taraf, farklı medeniyetlere mensuptu ve farklı dinlere bağlıydı. Bir kısmı istisna dışında (ABD'nin Bosna safında katılımı), ikincil ve üçüncül aktörlerin katılımı tamamen medeniyet modeli ile örtüşmekteydi (Huntington, 1996, s.288-289). Buna göre: Birincil düzeyde, Bosna'daki Hırvat, Sırp ve Boşnaklar birbirleriyle savaşıyordu. İkincil düzeyde, Sırp hükümeti, Boşnak ve Hırvatlar karşı, Sırlara yardım ederek, "Büyük Sırbistan"ı desteklemiştir. Hırvat hükümeti, Boşnak Hırvatları destekleyerek "Büyük Hırvatistan"ı oluşturmayı amaçlamıştır. Üçüncül düzeyde, aynı medeniyete mensup olan; Almanya, Avusturya, Vatikan ve diğer Katolik Avrupa ülkeleri ile grupları, daha sonra da ABD, Hırvatistan'dan yana taraf olmuşlardır. Rusya, Yunanistan ve diğer Ortodoks ülkeler ve gruplar, Sırbistan'ı desteklemiştir. İran, Suudi Arabistan, Türkiye, Libya, İslamcı enternasyonal ve İslam ülkeleri genelde Boşnak Müslümanlar tarafında yer almıştır. Boşnak Müslümanlar, ayrıca ABD'den de yardım almıştır; Huntington'a göre bu, evrensel soydaşın soydaşını desteklemesi örüntüsünde, medeniyet dışı bir sapma, kuraldışı bir durumdur (Huntington, 1996, s.281). Bu açıklama biçimi 'akraba/soydaş' devletlerin savaşa katılım süreçlerini açıklamakta ve benzer

nedenlerle ortaya çıkan savaşlar ve dışardan yapılan katılımları açıklamaktadır. Suriye İç Savaşı'na dışardan katılan devletlerin katılım süreçleri, bu tespitlerle örtüşmektedir.

Huntington, Fay Hattı Savaşlarının oluşmasında belirleyici olan psikososyal boyuta dikkat çekmektedir. Buna göre, taraflar düşmanlarını aşağı görmektedir ve rakiplerini insanlıktan uzak olarak tasvir etmektedirler. Karşılıklı olarak gruplar, sembolik değeri yüksek bölge ve şehirlere saldırmaktadır. Örneğin simgesel değeri yüksek olan dini ya da ulusal mabetlere ya da yapılara saldırılar düzenlenmektedir (Huntington, 1996, s.271-272). Bu tespit yoğun şekilde Suriye İç Savaşı'nda karşılık bulmaktadır.

Yukarıda verilen tespitlerin kritiğini yapmak mümkündür. Devletler her zaman kimlik politikalarına dayalı olarak politika ve strateji izlemezler, bazen medeniyet ve toplumsal kimliklerini ikinci plana alarak, kimliklerine rağmen politika yaparlar. Fuat Ajami'nin tespiti bu bağlamda önemlidir. Ayrıca Ajami, devletleri, medeniyetlerden daha güçlü olarak değerlendirmektedir: "Medeniyetler devletleri kontrol etmez, devletler medeniyetleri kontrol eder. Devletler gerektiğinde kan bağlarından gözlerini kaçırmaz; çıkarlarına uygun olduğunda kardeşliği, inancı ve akrabalığı görmezden gelirler." (Bieber, 2008, s.4). Buna ek olarak devletler bazen toplumsal kimliklerine göre politika izlediğine dair görünüm vermeye çalışırlar fakat gerçek amaçları siyasi çıkarlarıdır. Örneğin İran, Bosnalı Müslümanlara, ABD'nin örtük onayıyla, en büyük askeri yardımı sağlayan Müslüman ülkedir. Fakat İran'ın asıl amacı Bosnalı Müslümanlara yardımdan ziyade siyasi etki alanını arttırmaktır. Çünkü İran rejimi ile Bosnalı Müslümanlar arasında kültürel kodlar açısından büyük farklar vardır (Bieber, 2008, s.4).

3. İç Savaşı Başlamasının Sebepleri, Etnik ve Mezhepsel Yapı

Suriye toplumunun etnik, mezhepsel, dinsel bakımdan çeşitlilik oranı yüksektir. Suriye toplumunun önemli bir bölümü aidiyet duygusu bakımından, kişi ya da toplumsal gruplar, kendilerini ulusal kimliklerinden ziyade mezhepsel, dinsel ya da etnik kimlikleri ile ifade etmektedir. Diğer bir deyişle Suriye'de mezhepsel, etnik, dinsel aidiyet bilinci, ulusal bilince galebe çalmaktadır.

Suriye'yi bir ulus devlet haline getirme ve dönüştürme amacı taşıdıklarını söyleyen iktidarlar, çoğunlukla uygulamada bu amaçlarından sapmışlar ve bağlı oldukları mezhebe dayalı olarak politika izlemişlerdir. Bu olgu, Suriye İç Savaşı'nın çıkmasının en belirleyici nedenidir. Çünkü Suriye toplumunda mezhepsel düzeyde çatışmaya müsait durumda olan fay hatları, Esed rejiminin politikaları sebebiyle daha fazla belirginleşmiş ve çatışmaya daha müsait hale gelmiştir. Suriye'de çatışmaya müsait ve gerilim halindeki toplumsal fay hatları, 2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı (İsyanları)'nın etkisiyle iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'de 2011'de başlayan protesto hareketleri, başlangıçta toplumsal kimlikten ziyade sınıfsal ve siyasi nedenlerden dolayı meydana gelmiştir. İlk protestolar, büyük ekonomik sorunlar sebebiyle kırsaldan şehirlerin gecekondu mahallelerine gelen iklim mültecileri tarafından başlatılmıştır (Ford, 2019, s.1). Protestocular için protesto hareketinin başlangıcında ortak payda, Suriye diktatörlüğünün yıkılması olmuştur. Protesto gösterilerine katılanlar, isyanın başlarında, rejime olan memnuniyetsizliklerini belirtmek isteyen ve homojen olmayan gruplardan meydana gelmiştir. Rejim karşıtı protesto eylemlerine, çoğu Sünni olsa da, Hristiyan azınlığa mensup olanlardan Dürzilere kadar farklı toplumsal gruplar katılmıştır. Fakat bu durum zamanla radikal şekilde değişerek, bölgeselleşip, etnik, mezhepsel ve dinsel bölünmeyle sonuçlanmıştır. Devrime katılan ortak ittifak grupları zamanla parçalanmıştır (Phillips, 2015, s.360).

Suriye İç Savaşı'nın kökleri, Fransız manda yönetimine kadar gitmektedir (1920-1946). Fransa'nın I. Dünya Savaşı sonrası Suriye'de kurduğu kolonyal siyasi ve askeri düzen, Esed rejiminin oluşmasının ve iç savaşın ortaya çıkmasının tarihsel temelini oluşturmaktadır. Fransız manda yönetimi, Arap milliyetçiliğini bastırmak ve bağımsızlık taleplerini engellemek için azınlıkları önemli makamlara getirmiş ve kurumları azınlıkların güçlü olmasını sağlayacak şekilde düzenlemiştir. Ayrıca azınlıkların yoğunlaştığı bölgelere özerklik vermiştir -Dürzi ve Nusayri bölgeleri- (Fildis, 2012, s.148).

Fransız manda idaresi, sünni çoğunluğun Suriye ordusu içindeki sayısını nüfusuna oranla düşük tutmuştur. Buna karşılık, özellikle Nusayri azınlığı nüfuslarına oranla ordu içinde yüksek tutmuştur. 1949'dan sonra gerçekleştirilen askeri darbelerin çoğunda, azınlık unsurlar önemli oranda belirleyici olmuştur. 1949 yılında yazılan askeri raporda, "ordunun en önemli birliklerin tamamının başında azınlık mensubu bir subay olduğu" yazılmıştır. Esed rejiminin iktidar tekeli oluşturması, Fransız manda idaresi yıllarına dayanmaktadır (Fildis, 2012, s.151-152).

Hafız Esed'in iktidarının temeli, Baas Partisinin iktidara gelmesiyle azınlıkların periferiden Suriye merkezine yerleşmesi ve iktidarı ele geçirmesine dayanmaktadır (Phillips, 2015, s.365). Hafız Esed, 1970'te askeri bir darbe ile tek adamlı, mutlak diktatörlüğe dayalı bir rejim kurmuştur. Nusayri/Alevi kimliğine sahip olan Hafız Esed, Nusayriliğe mensup kişileri devletin önemli makamlarına getirerek, Nusayri azınlığa dayalı bir diktatörlük kurmuştur. Hafız Esed'in iktidarı, Suriye'deki Nusayri toplumunun zaferi ya da iktidarı olarak kabul edilmektedir (Cleveland, 2015, s.444). Hafız Esed'in liderliği esnasında, Suriye nüfusu içinde küçük bir orana sahip olan Nusayriler, hükümette ve orduda üst düzey makamlara getirilmiştir (Tayyab ve diğerleri, 2020, s.298). Hafız Esed, Kasım 1970'te rakibi Cedid'i iktidardan uzaklaştırdıktan sonra, Nusayrilerin ordu içindeki varlığını arttırmış ve Cumhuriyet Muhafızları gibi seçkin birimleri, büyük ölçüde Nusayrilerden meydana getirerek, iktidarını koruyacak bir ordu kurmuştur (Phillips, 2015, s.365). Nusayri nüfusun iktidarı aynı zamanda geçmişle hesaplaşma anlamına gelmektedir. Çünkü Suriye tarihinde Nusayriler, benzer heterodoks mezhepler gibi, Müslüman olarak kabul edilmemiş ve dışlanmışlardır. Bu durum Nusayrilerde, tarihsel bellek açısından Sünni Müslümanlara karşı nefret duygusunun oluşmasına neden olmuştur (Tayyab ve diğerleri, 2020, ss. 296-297). Nusayri toplumu, Suriye tarihinde şehirlere bir dönem kabul edilmemiş ve dışlanmış bir toplumsal gruptur (Balanche, 2018, s. 6).

Topluluklar arası ilişkilerde, kimlik ve çıkarların belirlenmesi tarihsel, kültürel, ideolojik ve normatif faktörlere bağlı olarak oluşmaktadır (Wendt, 1992, s.395). Bu nedenle yaşanan tarih, geleceği belirlemiştir. Suriye toplumu içindeki mezhepsel ve etnik nedenlerden kaynaklanan olumsuz tarihsel tecrübe, iç savaşın meydana gelmesinde önemli oranda belirleyici olmuştur. Batılı bir Orta Doğu uzmanının ifadesi, tarihsel mirasın iç savaşta etkisine işaret etmektedir: "Tarih nesilden nesile aktarıldı, uykuda kaldı, ancak her zaman yeniden uyandırılmaya ve günün koşullarına uyacak şekilde revize edilmeye hazır durumdaydı" (Phillips, 2015, s.362).

Nusayri mezhebinin iktidar kurumları üzerinde artan etkisine rağmen Esed rejimi, mezhepsel farklılıkların resmi düzeyde kabul edilmesine izin vermemiştir. Esed rejimi, Nusayri topluluğun Suriye içindeki konumunu hukuki ve resmi düzeyde somutlaştırmamıştır. Örneğin Suriye, Lübnan'daki gibi resmi bir etno-mezhepsel yapıyı kabul etmemiştir. Esed rejimi, Baas Partisi'nin anayasasında kabul edilen, mezhepsel farklılıkların olduğu ve sonunda "mezhepsel farklılıkların yok olacağı" maddesini anayasada tutmuştur. Ayrıca Esed rejimi, Arap milliyetçiliği politikasını kullanarak ulusal kimlik inşasını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu politikaya meşruiyet kazandırmak için kilit sivil hükümet makamlarına Mustafa Tlass (Savunma Bakanı 1972-2004) ve Abdul Halim Khaddam (Dışişleri Bakanı 1970-84 ve Başkan Yardımcısı 1984-2005) gibi Sünni müttefiklerini getirmiştir. Fakat Esed rejiminin taktiksel yaklaşımlarla Sünni muhalefetin tepkisini azaltmaya çalışan politikaları süreklilik kazanmamıştır. Khaddam ve Tlass gibi eski sadık Sünni aileleri görevlerinden uzaklaştırıp, yönetici eliti daha yoğun şekilde Nusayrilerden oluşacak şekilde değiştirmiştir (Phillips, 2015, s. 362).

Beşar Esed, 2011 yılında iç savaş başlamadan evvel Wall Street Journal'a verdiği röportajda, Suriye'nin İsrail ile barış anlaşması imzalamamasına vurgu yaparak, Suriye'nin "Arap milliyetçiliğinin atan son kalbi" olduğunu söylemiştir (Tür, 2022, s.84). Baba Hafız Esed döneminde benimsenen Arap milliyetçiliği politikası, resmi politika olsa da, Hafız Esed, gizlice iktidarını ve gücünü mezhebine (Nusayri) dayalı olarak sağlamlaştırmıştır. Dolayısıyla, Esed'in iktidar ve mezhep politikası, Sünni topluluğun

(%64) mezheplerini önemsemelerini kuvvetlendirmiştir. Böylece mezhepçilik, resmi olmayan derin toplumsal katmanlarda güç kazanmıştır (Tayyab ve diğerleri, 2020, s.297).

Suriye toplumunun yaklaşık %12'si Nusayri azınlıktan oluşmaktadır fakat ordunun yüzde 61'i, istihbaratın ise yüzde 80'i Nusayrilere mensup gelmektedir. Hafız Esed liderliğinde Nusayriler, silahlı güçler içindeki yoğunluklarına dayalı olarak ülke iktidarını kontrolleri altında tutmuşlardır (İnanç, 2016, s.84). Azınlık bir kitlenin Suriye Devleti'nin en önemli makamlarını kontrolü altında tutarak, nüfusun %64'lük Sünni çoğunluğunu yönetmesi ve hegemonya kurması, Sünni Suriyelilerin tepki ve nefretini çekmiştir. Bu birikim 1982'de Hama'da ilk kez infilak ederek, isyana dönüşmüştür (Cleveland, 2015, s.451). Hafız Esed, Hama Olayına karşı ezici bir askeri müdahalede bulunmuştur. Esed, ordunun bütün gücünü Hama halkına karşı herhangi bir ayırım gözetmeksizin kullanmıştır. Esed rejimi, iktidarını şiddetin bütün aygıtlarını kullanarak korumuştur ve aynı yöntemleri kullanarak, iç savaşı bastırma stratejisi izlemiştir.

Yukarıda ortaya koyulduğu üzere, Esed döneminde marjinalize edilen Sünni Arap nüfus, Nusayri iktidarı karşısında iç savaşta muhalefeti desteklemiştir. Buna karşılık Suriye'nin Sünni olmayan diğer Arap dini grupları, Hristiyanlar (%9), Dürziler (%3), Şiiler (%1) ve çeşitli diğerleri (%1), Sünni Arap çoğunluk yönetimi altında ayrımcılığa uğramaktan korkarak, Esed rejimine destek vermiştir. Buna ek olarak laik Sünni Arapların da Esed rejimini desteklediği belirtilmelidir. Çoğunluğu Sünni olmakla birlikte, etnik olarak Kürt olan Suriyelilerin %10'u, öncelikle kendi etnik gruplarıyla özdeşleşmekle birlikte ve tarafsızlığı tercih etmiştir (Phillips, 2015, s.357). Bu bağlamda Esed rejimine, dayandığı toplumsal taban sebebiyle, "azınlık gruplarının koalisyonu" denilebilir (Mirza ve diğerleri, 2021, s.46). Esed rejimi kendisini azınlıkların, büyük ölçüde de Nusayrilere, koruyucusu olarak sunmuştur (Phillips ve Valbjørn, 2018, s.426).

Nusayrilik dışlayıcı bir mezhepsel anlatı ve yapıya sahiptir. Cemaat içi ilişkiler gelişmiştir ve dışa kapalıdır. Esed rejiminin toplumsal muhalefetle sert bir şekilde karşılaşmasında bu durum, diğer unsurlarla birlikte etkili olmuştur (Mirza ve diğerleri, 2021, s.46). Örneğin Esed rejimi, iktidara geldiği dönemin başlarında, Baas dönemi uygulamalarının avantajlarından faydalanarak, Sünni köylü kitleyi toprak reformu ve refah düzeyinin artması ile rejime yaklaştırmıştır. Fakat zamanla Sünni köylü topluluk ekonomik açıdan zor duruma düşmüştür. Esed rejimi, Nusayri nüfusu kayırmacı politikalarla ayrıcalıklı hale getirmiştir, bu duruma ekonomik açıdan zor duruma düşen Sünni kitle tepki ve öfke duymuştur, Sünni topluluğun geneli rejimden uzaklaşmıştır. Örneğin iç savaşta önemli mezhepsel şiddet olaylarının yaşandığı Humus, Nusayri topluluğun kayırılmasına, Sünni (ve Hristiyan) kasaba halkının tepkili olduğu bir şehirdir (Balanche, 2018, s.4). Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, fikirler, değerler ve inanç sistemleri siyasal ve sosyal yaşamı şekillendirmekte ve belirlemektedir (Reus-Smit, 2013, s.294). Dolayısıyla toplumsal düzlemde oluşan bilişsel algılar, siyasal kararların meydana gelmesini etkiler.

Özetle Suriye İç Savaşı, toplumsal kimliklerin tarihsel ve siyasal nedenlerle çatışması temelinde ortaya çıkmıştır. Bu durumun oluşmasında Nusayri azınlık iktidarı ve Esed rejiminin yönetim anlayışı belirleyici olmuştur. Christopher Phillips'e göre çatışmanın mezhepselleştirilmesinde en büyük sorumluluk Esed rejime aittir. Çünkü Beşar Esed, daha iyi silahlanmış ordusunun Sünni Arap muhalefete karşı savaşı kazanacağını düşünerek, savaş çıkarmak amacıyla aşırı şiddet uygulamıştır (Phillips, 2015, s.369). Esed rejimi ve destekçileri, güvenlik meselesini bir karşılıklı haklar ve uzlaşya dayalı olarak çözme seçmemiştir. Rejim için güvenlik, yalnızca bir güç meselesidir ve zor aygıtları vasıtasıyla oluşan muhalefet bastırılmalı ya da yok edilmelidir. Bu manada Esed rejiminin yönetim anlayışı Hobbesçi'dir (Wendt, 1992, s. 412).

İlk protestolar başladığında Esed rejimi, hızlı şekilde dayandığı toplumsal katmanların desteğini sağlamak için, isyanları başlatanların mezhepçi İslamcılar olduğu propagandası yapmıştır. Örneğin devlet televizyonları, azınlıkların düşmanı olarak gösterdiği İslamcıların protesto gösterilerini başlattığını iddia etmiştir. Esed rejiminin milis gücü olan Şebbiha ise Nusayri köylerine, Sünni köylerin Nusayrilere saldırıda

olduğunu söyleyerek kum torbaları dağıtmıştır. Böylece iktidar tarafından mezhepsel fay hatları keskinleştirilmiştir (Phillips, 2015, s. 369). Sonuç olarak, isyanın altında yatan en önemli sebep, halkın genelinin yaşadığı sosyo-politik ve ekonomik sıkıntılar etkili olmakla birlikte, Nusayri azınlığın iktidarına karşı, Sünni çoğunluğun iktidar değişimini talebidir (Tayyab ve diğerleri, 2020, s. 302).

4. Farklı Toplumsal Kimlikler Arası İlişkilerin İç Savaşa Yansıması

Suriye toplumu, çalışmada belirtildiği üzere, etnik ve mezhepsel açıdan yüksek bir heterojenliğe sahiptir. Fakat Suriye toplumu arasındaki ilişkiler ve geçişler oldukça zayıftır. Örneğin: “Bir Hristiyan, Hristiyan hekime muayene olur.” sözü ya da karma evlilik oranının yalnızca %2,1 olması, ki bunların %1,5'i yabancılarla yapılmış evliliklerdir, her bir toplumsal grubun iç dünyasında yaşaması ve kaynaşamamasına örnektir. Suriyeli Hristiyan bir din adamının açıklaması toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri yansıtmaktadır: “Hristiyan Müslümandan korkuyor, hatta onu küçümsüyor, hala dağlı olarak kabul edilen Alevi onu küçümseyen Sünni tarafından reddedildiğini hissediyor, İsmaililer kendilerini Aleviler tarafından kuşatılmış hissediyor” (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 51). Farklı toplumsal kimlikler arasındaki olumsuz tarihsel hafıza, ulusal kimliğin oluşmasını engellemektedir. Buna ek olarak Dürziler ülkenin güneyinde, Nusayriler batısında, Kürtler kuzey ve doğusunda, Hristiyanlar ve İsmaililer ise şehirlerde yoğunlaşmıştır. Bu durum toplumsal bütünleşmenin oluşmasını engelleyen diğer faktördür (Baczko ve diğerleri, 2018, ss.48-49). Bazı bölgelerde baskın cemaat yapısının olması, Alevilerin, Sünnilerin, Hristiyanların birçok bölgede bir arada yaşamadıkları anlamına gelmemektedir; ancak belirtildiği üzere, organik ilişkiler zayıftır.

Esed rejimi, gayri resmi politika uygulamalarında Arap nüfusa karşı, mezhepsel ve dinsel niteliklerine göre ayırım yapmıştır. Kürtlere de bu muameleye maruz kalan toplumsal gruplardan biridir. Esed rejimi, Kürtlere karşı ayrımcı ve dışlayıcı bir tutum sergilemiştir. Örneğin toprak reformundan muaf tutulan yalnızca Kürtler olmuştur. Ayrıca Suriye’de yaşayan Kürtler oy kullanma, mülk sahibi olma, pasaport kullanma haklarına sahip olamamıştır (Baczko ve diğerleri, 2018, ss. 55-56). Bu nedenlerden ötürü Suriye İç Savaşı esnasında, Kürtler, etnik kimliklerine dayalı olarak kolektif tepki vermiştir. Demokratik Birlik Partisi (PYD) gibi silahlı milliyetçi askeri örgütlenmelere katılmışlar, ABD’den destek almışlardır (Phillips, 2015, s. 359).

2011’de isyanlar başladıktan kısa bir süre sonra, tarih boyunca çatışma içinde olan toplumsal kimliklerin olumsuz tarihsel belleği yeniden canlanmıştır. Bu durum mezhepsel, dinsel ve etnik farklılıklardan kaynaklanan çatışma ve bölünmeleri hızlandırmıştır. Protesto gösterilerinin özellikle cuma günlerinde yoğunlaşması ve ayaklanmanın Sünni karakterinin güçlenmesi, ülkedeki dini azınlıkların gösterilere olan ilgisinin azalmasına neden olmuştur.

Protesto gösterilerinin Ürdün sınırına yakın, Sünni ağırlıklı Dera kentinde başlaması ve buna karşı merkezi yönetimin kentteki gösterileri bastırmak için 4’üncü Zırhlı Tümen gibi Nusayri subaylardan oluşan elit askeri birlikleri görevlendirmesi, çatışmaların mezhepsel karakter kazanmasını hızlandırmıştır (Atlıoğlu, 2018, s. 139). Bu olayın akabinde, 2011 Nisan ayı başında Banyas’ta Nidal Canud adlı Nusayri bir çiftçinin linç edilerek öldürülmesi ve yine Nusayri kökenli Yarbay Yasir Kaşur adlı bir subayın pusuya düşürülerek öldürülmesi, Esed rejimi kontrolündeki Suriye devlet medyası tarafından sıkça gündeme getirilmiştir. Bu olaylara Nisan ayı sonunda Dera’da Hamza Ali el-Khatib adlı 13 yaşındaki Sünni bir çocuğun işkence ile öldürülmesinin eklenmesi ile mezhepsel çatışmaya dayalı fay hatları belirginleşmiştir (Atlıoğlu, 2018, s. 140).

Yukarıda da ifade edildiği üzere siyasallaştırılmış mezhepsel kimlikler, iç savaş başlamadan önce oluşmuş bir olguydu. Bu olgu, mezhepsel çatışma içerikli olaylarla giderek daha somut ve belirgin hale gelmiştir. Örneğin rejim muhalifi protestocuların Mart-Nisan 2011’de Banyas’ta “Hristiyanlar Beyrut’a, Aleviler mezara” sloganı atması, azınlıkların rejim saflarında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Benzer bir olay Humus’ta yaşanmıştır. Esed rejimi ve muhalefet tarafından, bir zamanlar herkesin kullandığı

kapsayıcı bir slogan olan “Suriye Milleti birdir”, “Sünni kanı birdir” şeklinde değiştirilmiştir (Phillips, 2015, s. 369). Yine benzer bir diğer olay, Esed rejimini tamamen devirmeyi ve yeni bir devlet kurmayı amaçladığını ilan eden İslam Ordusu’nun (Ceyş el-İslam) kurucusu Zahran Alluş’un açık bir şekilde mezhepçi bir söylem kullanarak “Şam’ı Alevilerden temizleyeceğim”, “Rafızı (Şiilerin) pislikler” demesi, iç savaşın mezhepsel karakter kazanmasına neden olan diğer örneklerdendir (Phillips ve Valbjørn, 2018, s. 430). Sünni radikal gruplarla benzer söylem ve slogan kullanan rejim yanlısı gruplar, Sünni toplulukları tahrik edecek davranışlar sergilemişlerdir. Örneğin, rejim askerleri tarafından Sünni ailelerin evlerinden yağmalanan mallar, “Sünni pazarı” adıyla Nusayri mahallelerinde satılmıştır (Phillips, 2015, s.359). Bireyler ya da devletler, sosyal etkileşim yoluyla kimliklerini oluşturur; kimlikler ise çıkarları belirler. Suriye İç Savaşı öncesinde ve esnasında meydana gelen sosyalizasyon, aktörler arası nefret dinamiğinin oluşmasına neden olmuştur (Wendt, 1992, s. 404).

Rejim, ayaklanmalar karşısında isyancıları bölme stratejisi izlemiş, olası bir Sünni iktidarının, azınlıklar için hayati derecede tehlikeli bir iktidar olacağı propagandası yapmıştır. Sünni çoğunluğa ait iktidarın, Esed rejiminin yıkılması durumunda azınlıklara karşı yok etme politikası izleyeceğini ileri sürmüştür. Bu süreçte, cihatçı akımların Suriye’ye yönelmesi ve Sünni Müslümanlara karşı bile tekfir söylemi kullanması, azınlıkları rejim tarafına çekmeye çalışan Şam yönetimi için büyük bir fırsat olmuştur. Rejim; Hristiyan, Dürzi, İsmaili, Şii, Nusayri (Rejim) azınlıkları tarafına çekerek, Sünni çoğunluğa karşı blok oluşturmayı amaçlamıştır. Ayrıca rejim, Sünni çoğunluğu marjinalize etmek istemiştir. Rejimin 13 Ağustos 2011’de Lazkiye’nin güney mahallelerini donanma gücüyle bombalaması, Sünni toplumun Esed rejimini, Sünni kitleyi kolektif olarak düşman gördüğü algısına neden olmuştur (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 101).

Rejim, azınlıkları askerileştirerek ve azınlıklardan bir blok yaratarak gücünü ve varlığını sürdürme stratejisi izlemiştir. Esed rejimi, azınlık grupları silahlı birlikler halinde orduda kullanmıştır. Örneğin, Dürzilerden oluşan Ceyş el-Muvahhidin (Tektanrıcuların Ordusu) ve Suriye Direnişi olarak bilinen Nusayri, Alevi el-Mukavame gibi Sünni karşıtı, azınlıklardan oluşan mezhepçi karakterde ordular kurmuştur (Phillips, 2015, s. 369). Dürziler ve Hristiyanlar, radikal Sünni gurupların genel saldırıları karşısında rejimle birlikte hareket etmeyi seçmiştir. Azınlıkların (Hristiyan, Dürzi, Alevi) ittifakı, ekonomi ve siyaset alanlarında Sünni Arapları marjinalize etmiştir. Bu durum, rejim için varlığını sürdürme fırsatı olarak kullanılmıştır (Baczko ve diğerleri, 2018, ss. 311-312). 1970’li yıllardan itibaren Suriyeli Hristiyanların ve heterodoks Müslüman grupların (Nusayrî, Dürzî, İsmaili), Sünnî çoğunluğa dayalı bir iktidarın ortaya çıkmasından endişe duymaları, onların Esed rejimini desteklemesinin en önemli nedenlerinden biridir (Athloğlu, 2018, s.146). Rejim, kendisini sekülerizmin temsilcisi olarak kendini sunmuş ve azınlık toplulukların varlığının teminatı olduğu propagandasını yapmıştır. Rejimin organik tabanı olan Nusayri topluluğa verdiği mesaj ise açıktır: “Biz ölürsek, siz de bizimle ölürsünüz” (Reese, 2013, ss.14-15). Ayrıca dini azınlıklar, varlıklarının teminatı olarak gördükleri merkezi yönetimin yıkılması durumunda ortaya çıkabilecek kaos ortamında radikal silahlı grupların hedefi haline gelebileceklerine dair endişe duymuşlardır. Nitekim Şeyh Adnan Arur, Memun El-Humsi gibi muhaliflerin sert mezhepçi söylemleri ve protesto gösterileri esnasında sünni protestocuların “Hristiyanlar Beyrut’a Nusayrîler mezara” gibi sloganların atılması, dini azınlıkların bu konudaki endişelerini daha belirgin hale getirmiştir (Athloğlu, 2018, ss.146). Azınlıkların rejimden yana tavır almasında; özellikle İŞİD’in toprak hakimiyeti, terörü ve şiddeti belirleyici olmuştur. İŞİD’in egemen olduğu topraklardan Hristiyanlar, Kürtler ve Aleviler kaçmıştır. İŞİD’in ele geçirmiş olduğu topraklarda kalmayı tercih eden Hristiyanlar, zımni vergisi ödemek şartıyla barınma hakkı elde etmiş, Şiiler ve Nusayriler ise İŞİD tarafından mürted ilan edilerek öldürülmüştür (Baczko ve diğerleri, 2018, ss. 313-314). Şiddetin dozunun artması, savaşan aktörlerin mezhepsel tabanlarını daha kolay konsolide etmesini sağlamıştır (Al Qarawee, 2013, s. 7). Rejim, iktidarını büyük ölçüde

ordu içindeki Nusayri askerlerin bölünmemesi ve bütüncül olarak hareket etmesi sayesinde korumuştur. Ordu içindeki Nusayri çoğunluk, isyan ve iç savaş sırasında sayısal olarak daha da artmıştır (Baczko ve diğerleri, 2018, ss. 310-311). Skocpol'un "Güvenlik birimlerinde bölünmenin olmaması devrim hareketinin başarıya ulaşmasını engeller" (Demirtaş, 2014, s. 107) tespiti, Suriye İç Savaşı'nda doğrulanmıştır. Suriye Ordusu'na ve yönetim yanlısı milis gruplara dini azınlıklardan katılım oldukça yüksek olmuştur. İç savaşta çok sayıda asker ve milis cenazesinin Süveyde ve Lazkiye gibi kentlere gönderilmesi, dini azınlıkların ordu ve milis grupları içindeki yüksekliğinin kanıtıdır (Atlıoğlu, 2018, s. 146).

Hem Esed rejimi hem de Esed rejimine muhalif olanlar toplumsal infiale yol açacak olayları propaganda amacıyla kullanmışlardır. Bu bağlamda dikkat çekici bir örnek, Humus yakınlarında bir Nusayri köyü olan Akreb köyünün, Aralık 2012'de Sünni en büyük silahlı muhalif gruplardan biri olan ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) tarafından ele geçirilmek üzereyken, Esed rejimine bağlı milis güçler tarafından kontrol altına alınmasıdır. Esed rejimine bağlı milis güçler, köyün Sünnilerin eline geçmesinden önce öldürülmelerinin daha iyi olacağını söyleyerek, Nusayri köylüleri öldürmüşlerdir. Bu olay, propaganda amaçlı stratejilerin radikalizmini göstermektedir. Bu olay, rejim tarafından, fotoğraflar kullanılarak medya vasıtasıyla faillerin Sünniler olduğunu söylenerek, kamuoyuna sunulmuştur. Ancak katliamdan kurtulan az sayıda Nusayri köylü, ÖSO'ya sığınmış ve faillerin rejim yanlısı milisler olduğunu söylemiştir (İnanç, 2016, s. 88).

Nefret dinamiğini besleyen olaylar silsilesi karşılıklı mezhepsel katliamlarla artmıştır. İç savaş sırasında radikal Sünni gruplar Humus'a bağlı Hula'da ve Hama'ya bağlı el-Kubeyr'de Nusayri olan rejim yanlısı sivilleri öldürmüşlerdir. Bu olaya karşılık olarak, Nusayri rejim yanlısı milisler, Hama'ya bağlı Akreb'da sünni sivilleri öldürmüşlerdir (Atlıoğlu, 2018, s. 141). Bu olaylarla benzeşen bir diğer örnek, Esed rejimine bağlı silahlı güçler tarafından Haola'da yapılan katliamdır. Bu katliamda 108 Sünni Suriyelinin öldürülmüş, öldürülenlerin 49'u çocuktur (Jasser, 2014, s. 62). Bir diğer olayda, Sünnilerin topraklarında ırgat olarak çalıştırılan Nusayriler, Mayıs 2013'te Beyda ve Banyas'ta kanlı bir katliam yaparak, yüzlerce Sünni sivil katletmişlerdir (İnanç, 2016, s. 89).

İŞİD ve Nusra gibi örgütlerin selefi-cihatçı ideolojilerle gerçekleştirdiği eylemler kimliklerin ötekileştirilip düşmanlaştırılması sürecini derinleştirmiştir. Diğer taraftan PYD'nin silahlı kanadı olarak bilinen YPG, kendisine savaş açan İŞİD'e destek verdiğini iddia ettiği sivilleri katlederken; El Nusra, Lübnan sınırında yakaladığı Hizbullah militanlarını ve Lübnan ordusuna bağlı askerleri öldürmüştür. Esed Rejimine ait ordu güçleri, karadan ve havadan sünni sivilleri hedef alarak ağır saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu saldırılarda scud füzeleri, msket bombaları, varil bombaları ve kimyasal silahlar kullanmışlardır (Eker, 2015, s.54). Sünni subayların ve askerlerin ordudan ayrılması, ardından Haziran 2011'de silahlı mücadeleye başladıklarını açıklamaları, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adlı silahlı muhalif yapının oluşmasına ve ülkedeki çatışmanın mezhepsel temelde militerleşmesine neden olmuştur (Atlıoğlu, 2018, s.139). İç savaş boyunca ordudan ayrılıp ÖSO'ya katılan subay ve askerlerin neredeyse tamamı Sünnidir (Atlıoğlu, 2018, s. 147). Bu duruma ek olarak Nusra Cephesi gibi radikal sünni örgütlerin sivilleri hedef alarak, kent merkezlerine saldırılar düzenlemesi, 2012 yılı başından itibaren Suriye'deki farklı toplumsal grupların güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Bu durum, kimlik bağlarına dayalı dayanışma duygusunun artmasına neden olmuştur (Atlıoğlu, 2018, s. 141).

Burada verilen olaylar silsilesi Huntington'un bir diğer saptamasını doğrulamaktadır:

"Kimlik savaşları olarak adlandırılan çatışmalarda şiddet artarken, başlangıçta tesadüfi addedilen meseleler, "onlara" karşı "biz" şeklinde, daha özel bir biçimde yeniden tanımlanmaktadır. Bu durum grup birliği ve bağlılığının artmasına neden olur. Politik liderlerin etnik ve dinsel bağlılığa yaptıkları atıflar artar ve kimliğe ait medeniyet bilinci

güçlenir. Karşılıklı korku, güvensizlik ve nefret, uluslararası ilişkilerdeki güvenlik ikilemiyle kıyaslanabilir bir nefret dinamiği meydana getirir.” (Huntington, 1996, s.266).

Nefret politikaları karşılıklı olarak devam etmiştir. Özellikle dinsel merkezlere yapılan saldırılar sembolik değerdedir ve nefret dinamiğini sürekli olarak beslemiştir: Esed rejimi tarafından 2012 yılının Ekim ayında, Sünni alim Şeyh Muhammed Edip Hasan’ın kabrinin bombalanması, diğer taraftan muhaliflerin, 2013 yılı şubat ayında Deraya’da Şiiler için kutsal sayılan Evliya Sakine Bint Ali’nin türbesini tahrip etmeleri (Baczko ve diğerleri, 2018, s.318), rejime bağlı silahlı güçlerin 1451 camiye ateş açıp, 348 camiyi yıkması, iç savaşın yoğunlaşmasında belirleyici olan nefret dinamiğini arttırmıştır (Jasser, 2014, s.59). Benzer sembolizmi Hizbullah lideri Hasan Nasrallah’ın televizyonda mezhepsel bir dil kullanarak, “Seyyide Zeyneb Türbesi’ni savunmanın meşru olduğunu” ilan etmesinden anlayabiliriz. Nasrallah aynı zamanda savaştan ABD, İsrail ve İslamcı sünnileri sorumlu tutmuştur (Phillips ve Valbjørn, 2018, s. 428). Bu olaylara ek olarak özellikle radikal muhalif dinsel gruplar, Esed rejimi ve müttefiklerine (İran, Hizbullah) Nusayrî, Rafizî, Mecusî, Safevî, Hizbullah ve Hizbulşeytan gibi terimler kullanmıştır. Buna karşılık Esed rejimi ve müttefikleri, Sünni muhalifleri; Tekfirci, Nesebî, Emevî ve Vehhabî olarak nitelemiştir. Savaşın tarafların mezhepsel kimlik üzerinden sembolleri kullanması ve tahrik etmesi, karşılıklı şiddetin yoğunluğunu arttırmıştır (Athioğlu, 2018, s.142). Huntington’un tespitinden anlaşılacağı üzere, Fay Hattı Savaşları şiddetlendiği esnada, Suriye’dekine benzer örnekler ortaya çıkar: “Tarafların her biri, hasımlarını genellikle insanlıktan yoksun olarak tasvir ederek, iblis gibi gösterir. Muhalif kültürün merkezi simgeleri ve yapıntıları hedef haline gelir.” (Huntington, 1996, ss. 271-272).

İç savaşta kimlik algısının belirleyiciliğini ortaya koyan bir diğer örnek, 2012’de Nusayrilerin ayaklanmacılar tarafından ele geçirilen bölgelerde başlangıçta saldırıya uğramamalarına rağmen, bu bölgelerden kaçmayı tercih etmeleridir (Baczko ve diğerleri, 2018, s.319). Suriye İç Savaşı’nı aidiyet duygusundan ziyade sosyo-ekonomik, sınıfsal nedenlerle açıklama iddiasında olan tezleri zayıflatıcı bir gelişme, kenar mahallelerde yaşayan fakir Alevilerin, isyanlar esnasında rejimden yana davranmasıdır. Sınıfsallığın daha belirleyici olduğu iddiasındaki yaklaşımları, bu ve buna benzer örnekler zayıflatmaktadır (Athioğlu, 2018, s. 145). Bu örnekler çatışmanın temel dinamiğinin ideolojik ya da sınıfsal olmadığını, kimlik eksenli olduğunu göstermektedir.

Özetle Esed rejiminin Sünni olmayan azınlık kesimleri tarafına alma çabası ve bunu büyük ölçüde başarması, PKK’nın etnik milliyetçiliğinin Suriye’deki Kürt gruplarında karşılık bulması ve ayaklanmanın ana omurgasının Sünnileşmesi, ulusal düzeyde dışlamalara neden olmuş ve iç savaşın temel belirleyicisi haline gelmiştir (Baczko ve diğerleri, 2018, s.310). Diğer bir deyişle ulusal kimliklerden ziyade, mezhepsel kimlik ön plana çıkmış ve yurttaşlar arasında ortak kimlik algısı ortadan kalkmıştır (Oytun, 2014, s.38). Sosyal etkileşim süreçleri, bilgi yapılarının oluşmasını sağlar; bilgi yapıları ise karşılıklı davranışları ve çıkarları belirler. Suriye içindeki aktörlerin sahip olduğu bilgi yapıları, karşılıklı davranış ve tutumları belirlemiştir. Fikirler, karşılıklı davranış ve tutumları belirleyen en önemli unsurdur (Wendt, 1995, s.73).

5. Suriye İç Savaşı’na İkincil ve Üçüncül Aktörlerin Müdahalesi

Fay Hattı Savaşlarına mezhepsel ve etnik nedenler dolayısıyla savaşa dahil olan dış siyasi aktörlere, ikincil siyasi aktörler denilmektedir. Savaşa ikincil siyasi unsurların katılımı, savaşın şiddetini, süresini ve çevresel etkisi arttırmıştır. İkincil siyasi aktörlerin savaşa katılımı, üçüncül siyasi aktörlerin katılımını beraberinde getirmiştir. Medeniyetlerin çekirdek devletleri olan, küresel etki ve güce sahip devletler üçüncül siyasi aktörlerdir. Üçüncül aktörler, bölgesel müttefiklerini desteklemek ve büyük uluslararası çıkarlarını korumak ya da genişletmek için çatışmaya dahil olur (Mirza ve diğerleri, 2021, s.46). Suriye İç Savaşı’nın ilerleyen safhalarında, Akarba Devletler olarak tanımlanan ülke ve silahlı gruplar, ikincil siyasi aktörler olarak iç savaşa dahil olmuştur.

Suriye’de yaşananlar Suriye toprakları ile sınırlı kalmamaktadır, bölgesel ve küresel düzeyde etkileri hızlıca yayılmaktadır (Tür, 2022, s. 88). Suriye İç Savaş, farklı dış

aktörlerin katılımını beraberinde getirmiştir. 2011’de Suriye’de ayaklanma başladığında, ABD ve Avrupa birlikte Esed rejiminin yıkılması için; Rusya ise tarafına İran ve Çin’i alarak otoriter rejimi ayakta tutmak için harekete geçmiştir. Sonrasında İran ve Suudi Arabistan bölgesel liderlik için Suriye iç savaşına müdahil olmuştur (Atlıoğlu, 2018, s.174). Özellikle İran ve Suudi Arabistan, mezhepçi söyleme dayanarak savaşa katılmıştır (İnanç, 2016, s.90). Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Türkiye ve Mısır (Muhammed Mursi dönemi), iç savaş başladıktan sonra Sünni Suriye muhalefetine destek vermiş ve iktidar değişikliği talebinde bulunmuşlardır. Buna karşılık İran ve Hizbullah’ın Suriye yönetimini desteklemeleri, mezhepçiliğin söylem ya da toplumsal bağlar açısından iç savaşta önem kazanmasını beraberinde getirmiştir (Atlıoğlu, 2018, s. 145).

İç savaşa dışarıdan katılan ikincil aktörler olarak nitelenebilecek İran, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkeler, savaşın bölgeselleşmesine ve Sünni-Şii savaşı şeklinde bir algının oluşmasına neden olmuştur (İnanç, 2016, s. 88). Suudi Arabistan ve İran arasındaki bölgesel üstünlük rekabeti Suriye İç Savaşı’nda açıkça ortaya çıkmıştır. Esed rejimine karşı iç savaşta mücadele eden Suriyeli silahlı Sünni gruplar, Suudi Arabistan, Katar, BAE tarafından desteklenmiştir. İran, -daha önceden vurgulandığı üzere- Esed rejimini ekonomik ve askerî açıdan desteklemiş ve iktidarını sürdürmesini sağlamıştır. Özetle bu ikincil bölgesel güçler, mezhepsel kimlikleri siyasallaştırarak iç savaşa katılmışlardır (Tayyab ve diğerleri, 2020, s.299). Devletler karşılıklı güven ya da güvensizliklerini bilgi yapılarına dayalı olarak oluştururlar. Karşılıklı etkileşim süreçlerinin ürünü olan ve belli bir zaman aralığında oluşmuş olan bilgi yapıları, sosyal yapılar olarak politika belirlenimini oluştururlar. İran ve Suudi Arabistan gibi devletlerin karşılıklı sosyal algıları, iç savaş esnasındaki tutumlarını belirlemiştir (Adler & Barnett, 1998, s. 437-438). Suudi Arabistan ve İran’ın öncelikli hedefi, jeopolitik çıkarlarını korumak ve geliştirmek olsa da, bu amacı mezhep kimlikleri üzerinden ittifaklar kurarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Tayyab ve diğerleri, 2020, s. 303). Esed rejiminin İran ve Hizbullah’a bağımlılığının artması, rejimin “Şiileşmesi” algısının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, karşı dalgayı beraberinde getirmiş; Körfez’deki Sünni ülkelerin Sünni örgüt ve yapılara para yardımı yapması, Sünni kimliğin daha da baskın hale gelmesine neden olmuştur (Baczko ve diğerleri, 2018, s. 33).

Savaşa dahil olan ikincil devletler arasındaki çatışmanın mezhepsel düzeyde derinleşmesine neden olan bir diğer gelişme, İslamcı-selefi örgütlerin savaşa katılması, buna karşılık Şiilerin koruyucusu olarak Hizbullah’ın savaşa dahil olmasıdır. Hizbullah’ın Suriye’de faaliyet göstermesi ve savaşması, İran tarafından gerçekleştirilmiştir. İran, Iraklı Şii milis güçleri ve İran, Pakistan ve Afganistan’dan gelen Şii gönüllüleri, Hizbullahla birlikte savaşa dahil etmiştir (Bilal, 2015). Bu nedenle Esed rejiminin kilit ortağı Rusya değil, İran’dır. Çünkü Esed rejiminin varlığının sürmesi, İran tarafından sağlanan savaş güçleri ile gerçekleşmiştir. 2013’te Esed rejiminin iktidarı zayıfladığında, Hizbullah 80.000’e yakın savaşçısını Suriye’ye göndererek, Esed rejiminin varlığını sürdürmesini sağlamıştır. İran’ın temel hedefi, Esed hükümetinin hayatta kalmasını sağlayarak, Lübnan Hizbullahı’na ve İran destekli ‘direniş cephesine’ stratejik derinlik kazandırmaktır (Ford, 2019, s.5). İran ve Hizbullah, Suriye’de Esed rejiminin çökmesi halinde, Sünni blok egemenliğinde bir rejimin ortaya çıkmasını, İran ile Hizbullah arasındaki bağlantıyı ortadan kaldıracak bir durum olarak değerlendirmiştir. Hizbullah, Esed rejiminin ortadan kalkmasını kendi var oluşunun sonu olarak görmüştür. Bu nedenle Suriye rejimine askeri olarak sahada büyük bir destek sağlamıştır (Tür, 2022, s.86).

İran’ın jeopolitik nedenlerle Suriye’ye asker gönderdiği analizi doğru olmakla birlikte temel amacının Suriye’de radikal Sünni bir iktidarın oluşmasını engellemektir. Şii dünyasından, Sünnilere karşı Suriye İç Savaşı’na katılım olduğu gibi Şii militanlardan daha fazla Sünni militanlar savaşa katılmıştır. Sünni militanların İŞİD ve El Kaide gibi örgütler üzerinden savaşa katılması, Batılı ülkeler açısından Esed rejiminin devrilmesi önceliğinin değişmesine neden olmuştur.

Suriye İç Savaşı gibi bütün bölgeyi etkileyen bir savaşa katılımı kaçınılmaz olan uluslararası sistemin hegemon gücü ABD'nin, Suriye İç Savaşı politikası zamanla değişmiştir. İŞİD'in savaşa katılımı, müttefiklerin (ABD ve Avrupalı Devletler) politika değişikliğine giderek, öncelikleri olan; Suriye rejiminin yıkılması politikasının değişmesine neden olmuş ve yerini İŞİD ile savaş almıştır. Dönemin ABD Başkanı Obama, Suriye'deki temel stratejilerinin İŞİD'i geriletmek ve yok etmek olduğunu açıklamıştır (Arı, 2014, s.155). ABD, Suriye üzerinde az sayıda askeriyle geniş bir alanda, Kürt terör örgütleri vasıtasıyla yaparak nüfuz elde etmiştir. ABD ve müttefiklerinin bölge üzerindeki etkinliğine savaş açan Nusra Cephesi ve destekçileri, ABD'nin desteklediği seküler silahlı gruplarla yoğun çatışmalara girmiştir (Ulutaş ve diğerleri, 2015). Devletler yalnızca egosiz güdülerle hareket eden varlıklar değildir; devletler kimlikleri, normlar ve fikirlerden etkilenen sosyal varlıklardır. Devletlerin kimlikleri, çıkarlarını belirler (Reus-Smit, 2013, s.297). Devletlerin sosyal ve kimlik merkezli yapıları, Suriye İç Savaşı'nda kimliğe dayalı olarak izledikleri politikalarından anlaşılabilir.

ABD'nin 2019 yılı başlarındaki temel stratejisi şudur: Doğu ve Kuzey Suriye'deki Kürt vekil güçlerini korumak, Suriye'deki İran etkisini sınırlamak, Esed rejimini ekonomik açıdan zor durumda bırakmak ve İŞİD'i yok etmek. Başkan Trump Suriye'deki büyük taahhütleri sona erdirerek, Suriye'den çekilmek istemiştir. Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı Trump'ın kararından memnun olmamış ve çekilmeyi yavaşlatmıştır (Ford, 2019, s.9). Trump, "Bu saçma sonsuz savaştan, kabile savaşından çıkıp, askerlerimizi eve getirmemizin zamanı geldi," şeklinde sosyal medya hesabından paylaşım yapmıştır (Lantis, 2020, s.13). ABD ve müttefikleri, Esed rejiminin devrilmesini istemelerine rağmen, bu amaçla İran ve Rusya'ya karşı büyük bir silahlı çatışmaya girmeyi göze alamamıştır (Ford, 2019, s.3). ABD'nin savaşın gidişatına bağlı olarak, Suriye İç Savaşı'nı çıkarları doğrultusunda kullandığı söylenebilir. ABD, Suriye'de iç savaşın sürmesini ve kaosu devam etmesini çıkarları için uygun bulmuştur (Yalçın ve Duran, 2016, s.10).

Savaşın gidişatını doğrudan etkileyen ve 2015 yılında havadan askeri destekle Esed rejiminin devamını sağlayan Rusya, Suriye'de seküler ve azınlık gruplarının etkin olduğu (Ortodoks Hristiyanlar ve Aleviler) bir hükümeti uygun görmüştür. Rusya ile ABD'nin üzerinde uzlaşabilecekleri bir anlaşmanın, yüksek ihtimalle, Suriye'de iktidara gelecek seküler bir yönetim olması, büyük güçler açısından bile kimlik politikalarının önemini göstermektedir (Ulutaş ve diğerleri, 2015). ABD ve Rusya, cihatçı hareketlerin kendileri için tehdit olduğunu düşünmektedir.

Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'nda meydana gelen saflaşmaya yönelik pozisyonu, toplumsal kimliklerin önemini ortaya koyan bir diğer kanıttır. Türkiye muhalefet saflarında yer alan etnik Türkmenleri, Türkiye'nin koruma misyonu olduğunu iddia ederek, Kuzey Suriye'ye müdahale etmiştir. Türkiye, kültürel ve dinsel kimliğini yansıtacak ve politika yapımında belirleyici olacak şekilde, iç savaşın başında Esed hükümetinin devrilmesini ve yerine Suriye Müslüman Kardeşlerine bağlı grupların iktidara gelmesini istemiştir (Ford, 2019, s. 7).

6. İç Savaşta Barış Nasıl Mümkün?

Suriye İç Savaşı çok aktörlü ve çok kimlikli olması sebebiyle uzun süredir devam etmektedir. Huntington'ın Fay Hattı Savaşlarının normal savaşlara göre altı kat daha uzun süreceği iddiası, Suriye İç Savaşı'nın çok aktörlü yapısı nedeniyle uzun süredir devam etmesi dikkate alındığında doğruluk payı taşıdığı söylenebilir. (Huntington, 1996, s.253). Fay Hattı Savaşları, ancak taraflardan birinin aşırı derecede zayıflaması ya da yok edilmesi halinde sona erebilir. Örneğin 1995 yılı sonlarına doğru Bosna Hersek'te "Tüm tarafların gücünün tükendiği" bildirildikten sonra taraflar savaşı bitirmeyi kabul etmişlerdir (Huntington, 1996, s.291). Suriye İç Savaşı, Esed rejiminin askeri blokunun içten çökmesi ile sona ermiştir. Esed rejimi, 2018 yılı sonrası savaşı kazandığına kanaat getirerek, Suriye toplumu ve ordusunun ekonomik ve siyasi ihtiyaçları karşısında kayıtsız kalmıştır. Bu durum, Muhaliflerin karşı saldırısı karşısında Esed Rejimi ordusunun kuvvetli bir direniş sergilemesini engellemiştir. Yaşanan süreçte sert askeri çatışmaların

yaşanmaması, Esed rejiminin içten çöküşünün açık kanıtıdır. Fakat Esed rejimi ortadan kalkmış olsa da iç savaşın diğer aktörler tarafından sürdürülme ihtimali mevcuttur.

Huntington'a göre "Fay hattı savaşları neredeyse hiçbir zaman yalnızca birincil taraflar arasındaki müzakerelerle durdurulamaz." (Huntington, 1996, s.291). Bu argüman da Suriye'de doğrulanmıştır. İç savaştaki aktörler, yüzlerce ateşkes anlaşması imzalamalarına rağmen ateşkes anlaşmaları sürdürülememiştir. Sıcak savaşta çatışma halinde olan grup sayısının fazlalığı, ortak bir barış metninde uzlaşma oluşmasını engellemektedir. Her silahlı grup farklı bir doktrin ve strateji ile hareket edebilir. Bu nedenle ortak bir uzlaşma metni ortaya çıkması zordur.

Huntington'a göre birincil tarafların kronik savaş halini çözebilecek en önemli alternatif ikincil ve üçüncül aktörlerin diplomatik müzakeresidir:

"Fay hattı savaşları soydaşlarına destek vermek için birleşen ve karşı taraftaki muadilleriyle müzakerelerde bulunma kapasitesine sahip, bir yandan da soydaşlarını bu anlaşmaları kabul etmeye ikna edebilecek ilgili ikincil ve üçüncül taraflar tarafından durdurulabilir. Kamplaşma savaşı kızıştırıp uzamasına yol açabilse de savaşın sınırlandırılması ve durdurulması bakımından yeterli olmasa da zorunlu bir koşuldur. Kamplaşmalarda bulunan ikincil ve üçüncül taraflar genellikle savaşın birincil düzey katılımcılarına dönüşmek istemezler ve dolayısıyla, savaşı kontrol altına almaya çalışırlar. Ayrıca, savaşa yoğunlaşmış birincil taraflardan daha çeşitli çıkarları vardır ve birbirleriyle olan ilişkilerde başka meselelerle ilgilenirler. Dolayısıyla, bir noktada savaşı durdurmanın kendi çıkarlarına olduğu sonucuna varabilirler." (Huntington, 1996, s.292).

Kapsamlı bir değerlendirme yapıldığında Huntington'a göre bir fay hattı savaşının durdurulabilmesi için: i) ikincil ve üçüncül tarafların etkin katılımı; ii) üçüncül tarafların geniş çaplı koşullar içeren müzakereleri; iii) üçüncül tarafların, ikincil taraflara bu koşulları kabul ettirmek ve birincil taraflara da koşulları kabul etme konusunda baskı yapmak için ödüllendirme ve cezalandırma yöntemini kullanması; iv) ikincil tarafların, birincil taraflara verdiği desteği çekmesi ve aslında birincil taraflara ihanet etmesi; v) bu baskının sonucunda, böyle yapmak için kendilerince bir çıkar gördüklerinde zayıflattıkları, birincil tarafların koşulları kabul etmesi, gereklidir (Huntington, 1996, s.294).

Bölgesel ve küresel aktörlerin Aralık 2024 tarihinde Esed rejiminin çökmesi ve iç savaşın bitmesindeki belirleyiciliği, yukarıda verilen argümanları doğrulamaktadır. Çünkü ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, İran, İsrail ve Türkiye'nin Esed rejiminin çöküşü sürecindeki etkinlik, müdahale ya da pasifliği savaşın sonlanmasında doğrudan etkili olmuştur. Ayrıca iç savaşın görece kansız sonlanması, dış aktörlerin müdahale ve müzakere sürecindeki rollerinden bağımsız değerlendirilemez.

İç savaş yukarıda belirtildiği şekilde barışla sonuçlanabilir. Fakat sürdürülebilir bir toplumsal barış ortamının oluşması kolay değildir. Sünni olmayan azınlığın iç savaş sonrası Suriye'ye yeniden entegre edilmesinde yaşanacak olası zorluklar, barış ortamının uzun süreli olarak sağlanmasını engelleyebilir. Philips'in tespiti ile "Başka yerlerde de görüldüğü gibi, mezhepsel kimlikler bir kez katılıp seferber edildiğinde geri dönüş zordur." (Phillips, 2015, s.371).

Huntington'un yerinde tespitiyle "Fay hattı savaşları aşağıdan yukarıya doğru yükselir, Fay Hattı barışları da yukarıdan aşağıya doğru nüfuz eder." Suriye İç Savaşı, Esed rejimi ile rejim muhalifleri arasında başlamıştır. Esed rejimi kendine bağlı ordu birlikleri ile muhalefeti ortadan kaldırmak için askeri gücü kullanmıştır. İç savaş zamanla Suriye içi toplumsal grupların iç mücadelesi olmaktan çıkmıştır. İran, Hizbullah ve Rusya Esed rejimi tarafında savaşa dahil olmuştur. Sünni Suriyelilerin omurgasını oluşturduğu Muhalifler, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan, ABD, İngiltere'den destek alarak savaşı Esed rejimine karşı sürdürmüştür. Bu tablo, Huntington'un Fay Hattı Savaşlarını aşağıdan yukarıya olan yükseliş açıklaması ile uyumludur. İç savaşın sonu ise ikincil ve üçüncül aktörlerin müzakere ve uzlaşmasının sonucunda gerçekleştiğinin güçlü işaretleri mevcuttur. Rusya'nın, Esed rejiminin çöküşü sürecinde havadan rejim lehine yeterli müdahalede bulunmaması, uluslararası güçler arasındaki uzlaşmanın işaretlerinden biridir.

Özetle barış, “fay hattı savaşına sonradan dahil olan, birincil aktörlerin bağımlı olduğu ve savaşın asıl aktörü olmayan ikincil ve üçüncül devletler tarafından gerçekleştirilebilir” argümanı büyük ölçüde doğrulanmıştır (Huntington, 1996, s.298).

7. Sonuç

Suriye toplumundaki kimlik farklılıklarının çatışmaya ve savaşa dönüşmesinin incelenmesi, benzer toplumsal yapıya sahip ülkeler ve bölgelerin geleceği konusunda öngöründe bulunma imkânı sağlamaktadır. Huntington tarafından ileri sürülen Fay Hattı Savaş analizi ve inşacılık kuramının temel argümanları, toplumsal kimlik farklılıklarının savaşa dönüşmesini ve savaş sürecinin açıklanması ve analiz edilmesi için önemli kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Suriye İç Savaşı’nın uzun sürmesi, siyasi ve silahlı aktör sayısındaki çeşitlilik ve fazlalık, etkisinin genişliği Suriye İç Savaşı’nın açıklanması ve analiz edilmesinin önemini arttırmaktadır. Suriye İç Savaşının çıkmasında, savaşan aktör sayısının fazla olmasında ve bölgesel güçlerin savaşa katılımında Suriye toplumunun heterojen yapısı belirleyici olmuştur. Suriye toplumu, dinsel, etnik, siyasi ve mezhepsel farklılıklarını tek bir ulusal kimlikte eritememiştir; kendini ulusal kimlikten ziyade mezhepsel, etnik ve dinsel kimlikle ifade etmiştir. Bu ifade etme biçimi, siyasi, ekonomik etkenlere ek olarak, olumsuz tarihsel tecrübelerin de bir sonucudur.

Dinsel, mezhepsel ve etnik bakımdan yeterli düzeyde kaynaşmamış ve olumsuz tarihsel tecrübelerle sahip olan Suriye toplumu, Esed rejiminin azınlıklara dayalı iktidarında fay hattı savaşlarına açık hale gelmiştir. Özetle 2011 yılında başlayan iç savaşın ana belirleyicisi, Nusayri azınlığın iktidarına karşı Sünni çoğunluğun tepkisi ve bu durumu ortadan kaldırmak istemesidir. Toplumsal ve siyasi düzeyde yoğun şekilde var olan ama donmuş olan sorunlar, 2011 Arap İsyanları’nın yarattığı konjonktürün etkisiyle iç savaşa dönüşmüştür. Esed rejiminin, iç savaşı göze almasının temelinde Suriye silahlı güçlerinin ve istihbaratının kahir ekseriyetini Nusayri azınlığın ve diğer azınlıkların oluşturması yatmaktadır. Esed rejimi, sünni çoğunluğun isyanını silah gücü ile bastırabileceğini düşünmüştür. Ayrıca Esed rejimi varlığını sürdürmek için İran, Hizbullah ve Rusya ile güçlü askeri ve siyasi bağlara sahip olması sebebiyle muhalefet karşısında kendini avantajlı görmüştür.

İç savaşa muhalefet ve Esed rejimi safında katılan devletler ve silahlı gruplar, mezhepsel ve etnik kimlikleri doğrultusunda savaşa dahil olmuşlardır. İran, Hizbullah rejim tarafında; Suudi Arabistan, Katar ve küresel İslamcı-selefi siyasi ve askeri güçler, sünni muhalefet safında, PKK ve Kürt milliyetçisi gruplar PYD saflarında, Türkiye ise demokratik sünni muhalefet ve Türkmenlerin tarafında savaşa dahil olmuştur. İkincil siyasi aktörlerin gruplaşması, ayrışması, dışardan katılımı toplumsal kimliklere göre belirlenmiştir. Özetle 2011 protestolarında rejime karşı olmak ortak paydayken, süreç içinde Sünni-gayri Sünni bölünmesi çatışmanın temel dinamiği haline gelmiştir (Baczko ve diğerleri, 2018, s.309).

Huntington’un Fay Hattı Savaşları ile ilgili argümanları, inşacılık kuramının perspektifi, savaşa üçüncül seviyede katılmış olan ABD ve Rusya’nın stratejik ve jeopolitik nedenlerle olan katılımını açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Kaynakça

- Adler E. and Barnett, M. (1998). Studying security communities in theory, comparison, and history, Adler, E., Barnett, M. (edi.). *Security Communities* . Cambridge University Press. (ss. 413-438)
- Al Qarawee, H. H. (2013). Heightened Sectarianism in The Middle East: Causes, Dynamics and Consequences, *Analysis No.205*, https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analysis_205_2013_0.pdf
- Ari, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Atlioğlu, Y. (2018). Suriye iç savaşı ve müzmin toplumsal çatışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(1), 129-156.

- Baczko, A., Dorronsoro, D., Quesnay, A. (2018). *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*, Çev. Ayşe Meral, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balanche, F. (2018). Sectarianism in Syria's Civil War. *The Washington Institute for Near East Policy*, fhalshs-01702640f, HAL Id: halshs-01702640 <https://shs.hal.science/halshs-01702640>
- Bieber, F. (2008). The Conflict in former Yugoslavia as a Fault Line War?, *Balkanologie*, III(1) URL: <http://journals.openedition.org/balkanologie/283>; DOI: <https://doi.org/10.4000/balkanologie>.
- Bilal, G. (2015). İran ve Müttefiklerinin Suriye Krizindeki Rolü, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-ve-muttefiklerinin-suriye-krizindeki-rolu>
- Cleveland, W. L. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı. Tayyab, M., Afridi, S. A., Hamid, M. (2020). Sectarian Divide as a Cause of Protracted Conflict: A Case of Syria (2011-2018), *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 4(2), doi: <https://doi.org/10.47264/idea.lassij/4.2.23>
- Dalay, G. (2016). Suriye'de Ortaya Çıkması Muhtemel Resim Nedir?, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyede-ortaya-cikmasi-muhtemel-resim-nedir>
- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Eker, S. (2015). Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 2, 31-66 http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/2_savas_olgusunun_donusumu_yeni.pdf
- Emeklier, B. (2015). Samuel P. Huntington, *Savaş Kuramları*, (Ed.) Erhan Büyükkakıncı, İstanbul: Adres Yayınları.
- Fildis, A. T. (2012). Roots of Alawite-Sunni Rivalry in Syria. *Middle East Policy*, 19(2), 148-156.
- Ford, R. S. (2019). The Syrian Civil War a New Stage, But is It the Final One?, *The Middle East Institute*, Ford_The_Syrian_Civil_War.pdf
- Huntington, S. P. (1995), *Medeniyetler Çatışması*, Çev. Mustafa Çalık, *Medeniyetler Çatışması*, Der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon&Schuster Rockefeller Center, New York.
- Jasser, Z. (2014). Sectarian Conflict in Syria, http://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_4-syria/Syrias_Sectarian_Conflict.pdf
- İnanç, Y. S. (2016). Suriye iç savaşı: bir mezhep savaşından ötesi. *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*. (s.79-95). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları.
- Lantis, J. S. (2020) Advocacy Coalitions and Foreign Policy Change: Understanding US Responses to the Syrian Civil War. *Journal of Global Security Studies*, doi: 10.1093/jogss/ogaa016.
- Mirza, M. N, Abbas, H., Qaisrani, I. H. (2021). Anatomising Syrian crisis: Enumerating actors, motivations, and their strategies (2011-2019). *Liberal Arts and Social Sciences International Journal*, 5(1), 41-54.
- Orhan, O. (2018). Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik, 36-39, <http://www.orsam.org.tr/files/oa/63/oytunorhan.pdf>,
- Phillips C. (2015). Sectarianism and conflict in Syria, *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376, Doi:10.1080/01436597.2015.1015788.
- Phillips, C., & Valbjørn, M. (2018). 'What is in a Name?': the Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria. *Small Wars and Insurgencies*, 29(3), 414-433. <https://doi.org/10.1080/09592318.2018.1455328>.
- Reese, A. (2013). Sectarian and Regional Conflict in the Middle East, *Middle East Security Report* 13, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/SectarianandRegionalConflictintheMiddleEast_3JUL.pdf
- Reus-Smit, C. (2013). Konstruktivizm, Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., ... & True, J. (2013). Uluslararası ilişkiler teorileri. *Küre Yayınları: İstanbul*, (ss.279-310).
- Tür, Ö. (2022). Bölgesel ve Küresel Siyasetin Odağında Suriye Dış Politikası, *Orta Doğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail*, Der.: Meliha Benli Altunışık, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, (ss. 61-90).
- Ulutaş, U., Kanat, K. B., Acun, C. (2015). Sınırları Aşan Kriz Suriye, Sayı: 120- http://file.setav.org/files/pdf/20150402160617_sinirlari-asan-kriz-suriye-pdf.pdf
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1995). Constructing international politics. *International security*, 20(1), 71-81.
- Yalçın, H. B., Duran, B. (2016). Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, https://setav.org/assets/uploads/2016/11/20161020200312_suriye-stratejileri-ozet-pdf.pdf

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Hasan FİDAN (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Hasan FİDAN (%100)
